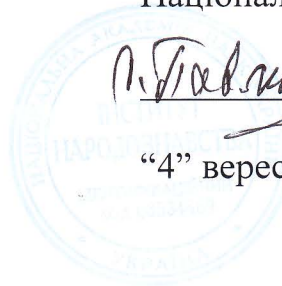

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор Інституту народознавства
Національної академії наук України

С.П. Павлюк акад. С.П. Павлюк

“4” вересня 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

НАРОДНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

рівень освіти	<u>третій (освітньо-науковий) рівень</u>
галузь знань	<u>03 Гуманітарні науки</u> <i>(шифр і назва галузі знань)</i>
напрямок підготовки	<u>доктор філософії</u>
спеціальність	<u>032 – історія та археологія</u> <i>(шифр і назва спеціальності)</i>
вид дисципліни	<u>за вибором</u> <i>(обов'язкова/за вибором)</i>
відділ	<u>історичної етнології</u> <i>(назва відділу)</i>

Робоча програма дисципліни вільного вибору **“Народна обрядовість українців: традиції та новації”** для аспірантів за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Розробник: **Мовна Уляна Василівна** – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України.

Робоча програма затверджена на засіданні відділу історичної етнології

Протокол № 6 від “12” серпня 2020 р.

В.о. завідувача відділу історичної етнології

“2” вересня 2020 р. Демчук (с.н.с. Демчук М.О.)

Схвалено Вченою радою Інституту народознавства НАН України

Протокол № 7 від. “3” вересня 2020 р.

“4” вересня 2020 р. Голова С.Павлюк (акад. Павлюк С.П.)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 03 – гуманітарні науки (шифр і назва)	Дисципліна вільного вибору аспіранта	
	Спеціальність 032 – історія та археологія (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціалізація: етнологія	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		2-й	2-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин - 150		III-й	III-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи аспіранта –	Науковий ступінь: доктор філософії	Лекції	
		26 год.	год.
		Практичні, семінарські	
		24 – год.	– год.
		Лабораторні	
		– год.	– год.
		Самостійна робота	
100 год.	– год.		
Індивідуальні завдання: год.			
Вид контролю: залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 50 /100

2. Мета та завдання навчальної дисципліни:

Дисципліна “**Народна обрядовість українців: традиції та новації**” викладається на курсі аспірантури спеціальності 032 – історія та археологія (спеціалізація – “етнологія”) у семестрі обсягом 150 години (5 кредитів). З них 42 – аудиторні години (26 години лекцій і 16 – практичних), 108 годин – самостійна робота.

Мета і завдання: Використовуючи найновіші здобутки історіографії, сформувані у майбутніх дослідників-етнологів знання про світоглядну сферу традиційно-побутової культури українського народу, зокрема про народну обрядовість. Розглянути історичний розвиток календарних свят українців, проаналізувати головні віхи річного кола українського хлібороба, змістове наповнення народних свят у різних етнографічних районах України. Висвітлити родинну обрядовість, яка в образно-символічній формі відзначала певні етапи життя людини і найважливіші стадії розвитку родини в її життєвому циклі (утворення сім’ї, народження дитини, смерть когось з членів родини). Розкрити структуру обрядовості, пов’язаної з трудовою та професійною діяльністю як органічною складовою святково-обрядової культури. Встановити загальноукраїнські та локальні особливості народної обрядовості, простежити трансформаційні зміни та новації, що відбуваються у сучасному святковому просторі України.

Вимоги до знань та вмінь.

Аспірант повинен

знати:

- історію розвитку української народної обрядовості та основні аспекти її історико-етнологічного вивчення;
- витоки народного календаря;
- структуру календарної, родинної та трудової (землеробської, тваринницької, бджолярської, будівельної) обрядовості українського народу.
- семантику народної обрядовості;
- загальноукраїнські та локальні особливості народних звичаїв та обрядів;
- традиційне та нове в характеристиці обрядових явищ.

Зміст понять: обряд, ритуал, структура народної обрядовості (календарної, родинної, трудової – землеробської, тваринницької, бджолярської, будівельної), світоглядні уявлення, звичай, етнолокальні особливості народної обрядовості, атрибут обряду, сучасні трансформаційні процеси.

Вміти:

- застосовувати сучасні принципи та методика проведення етнологічних досліджень;
- досліджувати обрядові практики українців у специфічних культурно-історичних та соціально-економічних контекстах;
- виявляти етнічні та загальнослов’янські елементи народної обрядовості українського етносу;

- залучати до дослідження різноманітні джерела з суміжних дисциплін (етнографічні, фольклорні, історичні, археологічні, лінгвістичні, мистецтвознавчі).

Місце в структурно-логічній схемі аспірантури (спеціалізації “етнологія”. Навчальна дисципліна “*Народна обрядовість українців: традиції та новації*” є складовою циклу професійної підготовки аспірантів 032 – історія та археологія (спеціалізація “етнологія”) і становить важливий компонент вивчення етнічної історії і народної культури українців. Програма спрямована на розширення та поглиблення теоретико-методологічного та науково-методичного базису розвитку етнологічних досліджень. На прикладі народної обрядовості та її компонентів як комплексу реалій духовного виміру показано підхід до вивчення однієї із сторін традиційного побуту українського народу в його зв’язках з іншими галузями традиційно-побутової культури. Продемонстровано продуктивність залучення до історико-етнологічного дослідження народної культури джерел із суміжних дисциплін: археологічних, історичних, мистецтвознавчих, фольклорних, лінгвістичних.

3. Програма навчальної дисципліни:

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ

Тема 1. Вступ до дисципліни

1. Місце обрядовості в системі традиційної культури етносу.
2. Аспекти етнологічного дослідження народної обрядовості українців
3. Народні свята в історичних документах та науковій літературі.

Тема 2. Витоки народного календаря

1. Уявлення про час у найдавніших культурах та архаїчній міфології. Сезонний поділ часу.
2. Дохристиянська система свят у ранніх слов’ян.
3. Християнський етап розвитку народного календаря.

Тема 3. Календарні свята феодальної та ранньомодерної доби

1. Святково-обрядове життя українців доби Литовсько-Руської держави. Братська та цехова (реміснича) ритуалістика.
2. Вплив Берестейської унії 1596 р. та григоріанського календаря на календарну звичаєвість українців.
3. Святково-ігрове буття українців XVII-XVIII ст.

Тема 4. Річний цикл народних свят

1. Циклічність аграрних свят. Осінньо-зимовий період.
2. Обрядові дії весняно-літнього циклу.
3. Змістове наповнення, структурні компоненти та локальні різновиди народних свят у різних етнографічних районах України.

Тема 5. Рослинна символіка календарної обрядовості

1. Рослини як обрядові атрибути (барвінок, папороть, купальське дерево, майське дерево).

Тема 6. Святковий календар українців: новації і трансформації

1. Відродження давніх релігійних і народних свят та обрядів.

2. Модифікація святкових звичаїв радянського часу.

3. Утвердження нових святкових традицій.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте еволюцію українського народного календаря від його витоків до сучасності.

2. Визначте етапи розвитку народного календаря на території України.

3. Охарактеризуйте змістове наповнення народних свят у різних етнографічних районах України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ

Тема 7. Родильні звичаї та обряди

1. Передпологові обряди.

2. Власне родильна обрядовість.

3. Післяпологові звичаї та обряди. Ім'янаречення. Провідування. Хрестини. Зливки. Пострижини.

Тема 8. Традиційна весільна обрядовість та її структура

1. Дошлюбне спілкування молоді.

2. Сватання. Умовини. Заручини.

3. Власне весілля: барвінкові обряди, дівич-вечір, весільний поїзд, весільні чини, бгання короваю, запросини, виряджання молодої, посад, вінчання, покривання, посаг.

4. Післявесільний цикл обрядів – колачини, пропій.

5. Сучасне весілля.

Тема 9. Похоронно-поминальні обряди

1. Причини й обставини смерті. Часова і передчасна смерть. Смерть праведних і грішних. Приготування до смерті, агонія.

2. Похорон. Похорон неодружених. Проща.

3. Поминальні обряди: індивідуальні та календарні (дев'ятини, сороковини, річниця). Коливо.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначіть фактори, що зумовили регіональну та локальну різноманітність української народної обрядовості.
2. Ознайомтесь з експозицією Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ОБРЯДОВІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНА З ТРУДОВОЮ І ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Тема 10. Землеробська обрядовість

1. Свято першої борозни.
2. Жниварська обрядовість (зажинки та обжинки).

Тема 11. Тваринницька обрядовість

1. Ритуальне оформлення початку та закінчення пастівницького сезону.
2. Обрядове обдаровування пастухів на свв. Петра і Павла.

Тема 12. Бджолярська обрядовість

1. Постаць українського пасічника.
2. Пасічніцькі мотиви українського народного календаря (обрядові чинності весняно-літнього та осінньо-зимового циклу).
3. Оказіональна пасічніцька обрядовість.

Тема 13. Будівельна обрядовість

1. Звичаєво-обрядові аспекти вибору будівельного матеріалу, місця і часу будівництва.
2. Будівельна жертва.
3. Обрядове будівельне деревце.

4. Структура навчальної дисципліни:

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						Заочна форма						
	усього	у тому числі					усьог о	у тому числі					
		л	п	ла б	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
Змістовий модуль 1. ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ													
Тема 1. Вступ до дисципліни	5	1	-	-	-	4				-	-		
Тема 2. Витоки	10	2	-	-	-	8				-			

народного календаря												
Тема 3. Календарні свята феодальної та ранньомодерної доби	10	2	3	-	-	5			-	-	-	
Тема 4. Річний цикл народних свят	18	4	3	-	-	11			-	-	-	
Тема 5. Рослинна символіка календарної обрядовості	5	1	-	-	-	4						
Тема 6. Святковий календар українців: новації і трансформації	6	2	-	-	-	4						
Разом за змістовим модулем 1	54	14	6	-	-	36				-	-	
Змістовий модуль 2. СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ												
Тема 7. Родильні звичаї та обряди	12	2	3		-	7					-	
Тема 8. Традиційна весільна обрядовість та її структура	22	4	3		-	15					-	
Тема 9. Похоронно-поминальні обряди	12	2	3			7						
Разом за змістовим модулем 2	46	8	9	-	-	29				-	-	
Змістовий модуль 3. ОБРЯДОВІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНА З ТРУДОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ												
Тема 10. Землеробська обрядовість	12	1	3			8						
Тема 11. Тваринницька обрядовість	12	1	3			8						
Тема 12. Бджолярська обрядовість	14	2	3			9						
Тема 13. Будівельна обрядовість	12	2	-			10						
Разом за змістовим	50	6	9	-	-	35				-	-	

модулем 3												
Усього годин	150	26	24	-	-	100				-	-	

5. Теми лекційних занять:

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Вступ до дисципліни	1
2.	Тема 2. Витоки народного календаря	2
3.	Тема 3. Календарні свята феодальної та ранньомодерної доби	2
4.	Тема 4. Річний цикл народних свят	4
5.	Тема 5. Рослинна символіка календарної обрядовості	1
6.	Тема 6. Святковий календар українців: новації і трансформації	2
7.	Тема 7. Родильні звичаї та обряди	2
8.	Тема 8. Традиційна весільна обрядовість та її структура	4
9.	Тема 9. Похоронно-поминальні обряди	2
10.	Тема 10. Землеробська обрядовість	1
11.	Тема 11. Тваринницька обрядовість	1
12.	Тема 12. Бджолярська обрядовість	2
13.	Тема 13. Будівельна обрядовість	2
	Усього годин	26

6. Практичні заняття:

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Календарні свята феодальної та ранньомодерної доби	3
2.	Тема 2. Річний цикл народних свят	3
3.	Тема 3. Родильні звичаї та обряди	3
4.	Тема 4. Традиційна весільна обрядовість та її структура	3
5.	Тема 5. Похоронно-поминальні обряди	3
6.	Тема 6. Землеробська обрядовість	3
7.	Тема 7. Тваринницька обрядовість	3
8.	Тема 8. Бджолярська обрядовість	3
	Усього годин	24

6. Самостійна робота:

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Вступ до дисципліни	4
2.	Тема 2. Витоки народного календаря	8

3.	Тема 3. Календарні свята феодальної та ранньомодерної доби	5
4.	Тема 4. Річний цикл народних свят	11
5.	Тема 5. Рослинна символіка календарної обрядовості	4
6.	Тема 6. Святковий календар українців: новації і трансформації	4
7.	Тема 7. Родильні звичаї та обряди	7
8.	Тема 8. Традиційна весільна обрядовість та її структура	15
9.	Тема 9. Похоронно-поминальні обряди	7
10.	Тема 10. Землеробська обрядовість	8
11.	Тема 11. Тваринницька обрядовість	8
12.	Тема 12. Бджолярська обрядовість	9
13.	Тема 13. Будівельна обрядовість	10
	Усього годин	100

7. Індивідуальні навчально-дослідні завдання:

1. Народні свята в історичних документах та науковій літературі.
2. Регіональні особливості традиційної бойківської весільної обрядовості.
3. Післявесільний цикл обрядів на території Середньої Наддніпрянщини.
4. Коливо у традиційній обрядовій практиці українського похорону.
5. Регіональні особливості традиційної подільської родильної обрядовості.
6. Витоки українського народного календаря.
7. Специфіка похоронної обрядовості на Гуцульщині.
8. Структурні компоненти українського весілля.
9. Циклічність народних свят в Україні.
10. Постать пасічника у традиційній культурі українців.

8. Методи навчання:

У процесі вивчення дисципліни **“Народна обрядовість українців: традиції та новації”** використовуються такі методи навчання:

Універсальні методи: аналіз та синтез (здатність до аналізу та синтезу на основі логічних аргументів та перевірених фактів), абстрактне мислення та гнучкість мислення (набуття гнучкого мислення, відкритість до застосування фізичних знань та компетентностей в широкому діапазоні), групова робота (здатність виконувати дослідження в групі, навички, що демонструють здатність до вимог дисципліни, планування та управління часом), комунікаційні навички (здатність до ефективної комунікації, представлення складної комплексної інформації у стислій формі усно та письмово, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології).

Фахові методи: глибокі знання та розуміння (здатність аналізувати явища та процеси суспільного життя з точки зору фундаментальних загальнонаукових принципів і знань, а також на основі спеціальних методів дослідження соціокультурних та етнічних процесів), розв’язання проблем (здатність

розв'язувати широке коло проблем та завдань шляхом розуміння їх фундаментальних основ та використання як теоретичних, так і експериментальних методів, вміння працювати з різними джерелами, розшукувати, обробляти, аналізувати та синтезувати отриману інформацію), здатність до навчання (шляхом самостійного навчання освоїти нові області, використовуючи здобуті фахові знання), здатність працювати з сучасними бібліографічними і реферативними базами даних та наукометричними платформами, здатність створювати нові знання через оригінальні дослідження, компетентність у публічній презентації та обґрунтованому захисті результатів власних наукових досліджень.

Основними підходами до викладання та навчання аспірантів є:

використання лекційних курсів, семінарів та консультацій; самостійна робота з джерелами інформації у бібліотеці Інституту та у наукових бібліотеках України; індивідуальні консультації фахівців Інституту; інформаційна підтримка участі аспірантів в конкурсах на отримання наукових стипендій та грантів.

9. Методи контролю:

Система оцінювання знань програми передбачає здійснення поточного та підсумкового контролю.

Лекції: Передбачають систематичний і послідовний виклад навчального матеріалу. Відвідування лекцій для аспірантів є бажаним.

Поточний контроль проводиться у формі тестів, роботи на практичних заняттях, виступів на семінарах та конференціях. Результат роботи аспіранта впродовж семестру складається з таких компонентів:

- Практичні заняття проводяться за заздалегідь складеним планом **(максимально 20 балів)**.
- Домашня творча письмова робота обсягом 10 сторінок стандартного розміру (А 4) на одну з обраних тем, яку треба подати до кінця навчального семестру **(максимально 15 балів)**.
- Підсумкове тестування наприкінці навчального семестру **(максимально 15 балів)**.

Якщо за результатами модульно-рейтингового контролю аспірант отримав менше 21 балу, то він не допускається до заліку і вважається таким, що не виконав усі види робіт, що передбачаються навчальним планом на семестр з даної дисципліни.

Диференційований залік

Підсумковий контроль передбачає диференційований залік. Аспірант вважається допущеним до підсумкового контролю, якщо він виконав усі види робіт, передбачені програмою.

Залік, згідно з рішенням Вченої ради інституту, проводиться у письмовій формі, з наступним обговоренням, за участю викладача, який вів семінарські

заняття. Оцінка на заліку визначається розгорнутими теоретичними відповідями на ці запитання (**50 балів: 25 + 25 балів**).

Оцінювання роботи кожного аспіранта за повний курс складається з рейтингових показників (балів), які він заробив упродовж семестру (**максимальна кількість балів – 100**).

10. Розподіл балів, що присвоюється аспірантам:

Оцінювання знань аспіранта здійснюється за 100-бальною шкалою. Максимальна кількість балів при оцінюванні знань за поточну успішність становить 100 балів.

Практичні заняття, поточне тестування і творча робота			Залік	Сума
Модуль 1 (практичні заняття)	Модуль 1 (домашня творча письмова робота)	Модуль 3 (підсумкове тестування)		
20	15	15	50	100

Сумарна оцінка (сума поточних і екзаменаційних балів) виставляється за 100 бальною шкалою (інституту, національною та ECTS):

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	відмінно	
81-89	B	дуже добре	
71-80	C	добре	
61-69	D	задовільно	
51-60	E	достатньо	
21-50	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	
0-20	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	

11. Методичне забезпечення:

1. Програма курсу.
2. Ілюстративні матеріали.

12. Рекомендована література:

Базова:

1. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. Київ, 2000.
2. Курочкін О. Святковий рік українця від давнини до сучасності. Біла Церква, 2014.
3. Мовна У. Бджільництво: український обрядовий контекст. Львів, 2017.
4. Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців. Львів, 2011.

Додаткова:

14. Арсенич П. І., Базак М. І., Болтарович З. Є. та ін. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1987.
15. Артюх Л. Ф., Балушок В. Г., Болтарович З. Є. та ін. Поділля: історико-етнографічне дослідження. Київ, 1994.
16. Артюх Л. Ф., Гаврилюк Н. К., Горленко В. Ф. та ін. Етнографія Києва і Київщини. Традиції і сучасність. Київ, 1986.
17. Балушок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових організацій. Київ, 1993.
18. Болтарович З. Є., Будзан А. Ф., Гарасимчук Р. П. та ін. Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1983.
19. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. Київ, 1988.
20. Борисенко В., Вишнеvsька Г., Гаврилюк Ю. та ін. Холмщина і Підляшся: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1997.
21. Босик З. Родинна обрядовість: трансформація і архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпрянщини. Київ, 2010.
22. Весілля: у 2 кн. Київ, 1970.
23. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ, 1995.
24. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Київ, 1991. Т. 1-2.
25. Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди. Львів, 2007.
26. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці, 2000.
27. Килимник С. Український рік в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. Київ, 1994.
28. Климець Ю. Купальська обрядовість на Україні. Київ, 1990.
29. Кокошинський О. Родильні, весільні та поховальні традиції у домашній обрядовості українців Півдня (на матеріалах Дніпропетровської, Запорізької та Херсонської областей). Запоріжжя, 2007.
30. Кондратович О. Весілля на Поліссі. Луцьк, 1996.

31. Кондратович О. Українські звичаї. Народини. Коса ж моя... Луцьк, 2007.
32. Конопка В., Зюбровський А. “Від зернини до хлібини”: семантико-структурний аналіз хліборобського побуту українців (на матеріалах Південно-Західного історико-етнографічного регіону України). Львів, 2018.
33. Кримський А. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Черкаси, 2009.
34. Кушнір В., Петрова Н. Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20-80-ті рр. ХХ ст.). Одеса, 2008.
35. Лемківщина: історико-етнографічне дослідження. У 2 т. Львів, 1999. 2002. Т. 2: Духовна культура.
36. Лозинський Й. Українське весілля. Київ, 1992.
37. Максимович М. Дні та місяці українського селянина. Київ, 2002.
38. Маховська С. Дитина: родини, хрестини, перші кроки (родинно-обрядовий та дитячий фольклор Хмельниччини). Кам’янець-Подільський, 2013.
39. Несен І. Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина ХІХ-ХХ ст.). Київ, 2005.
40. Полісся України. Матеріали історико-етнографічного дослідження. Львів, 1997. Вип. 1: Київське Полісся. 1994.
41. Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. Львів, 2003. Вип. 3: У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996.
42. Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. Львів, 1999. Вип. 2: Овруччина. 1995.
43. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. та ін. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. Київ, 1993.
44. Сушко В. Життя нескінченне: поховальна обрядовість українців Слобожанщини ХІХ-ХХ ст. Харків, 2012.
45. Українці: історико-етнографічна монографія. У 2 кн. Опішне, 1999.
46. Українці: народні вірування, повір’я, демонологія. Київ, 1991.
47. Чубинський П. Календарь народних обычаев и обрядов. Київ, 1993.

13. Інформаційні ресурси:

1. www.litopys.org.ua
2. www.histoty.org.ua
3. www.uht.org.ua
4. www.history.com.ua